– перелік тем рефератів;
– вимоги до оцінювання знань із дисципліни.

Слід зазначити, що необхідність стимулювання студента виявляється тим меншою, чим краще педагог володіє засадами методики викладання у вищій школі і чим вищий рівень якості методики викладання ним фахової дисципліни.

Висновки. Проблема викладання дисциплін психолого-педагогічного циклу для магістрів непедагогічних вищих навчальних закладів не вичерпується малим обсягом навчального навантаження й особливістю складання навчальних планів підготовки фахівця у відповідній галузі. Ця проблема виявляється у недостатній професійній підготовці викладацького складу кафедр, які забезпечують педагогічну підготовку у вишах, оскільки невелика кількість аудиторних годин не дає можливості створення колективу достатньо високого професійного рівня. Таким чином, крім педагогічних дисциплін, для забезпечення відповідного рівня навчального навантаження викладачі-фахівці з педагогіки змушені замість підвищення свого фахового рівня опановувати додаткові дисципліни.

Цю проблему можна вирішити, якщо у кожному університеті у програмі підготовки магістрів з кожної спеціальності ввести дисципліну "Методика викладання у вищій школі" як обов'язкову для засвоєння магістрантами методичних основ викладання у вищих навчальних закладах.

Література

1. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : метод. посіб. для студ. магістр. / С.С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
2. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / В.М. Нагаєв. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
3. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З.І. Слєпкань. – К. : Вища шк., 2005. – 239 с.

РЕПКО І.П.

ОБЛІК РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ: ДОСВІД НАРОДНИХ ШКІЛ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

У XXI ст. дидактика намагається чітко управляти навчальним процесом на всіх його етапах – від розробки мети, завдань та змісту до перевірки результатів. Проблема контролю належить не тільки до найбільш актуальних дидактичних проблем. Контроль є об'єктом вивчення різних наук. Термін "контроль", як відомо, має французьке походження і в перекладі означає "список, який ведеться у двох примірниках". З 80-х рр. XX ст. з'являється термін "контроль за навчально-пізнавальною діяльністю учнів" (М. Сорокін, М. Ярмаченко); з 90-х рр. – "контроль і оцінювання результатів навчально-пізнавальної діяльності учнів" (М. Фіцула); "контроль успішності учнів" (І. Підласий); на початку XXI ст. – "контроль (оцінка) навчальних досягнень учнів" (В. Лозова, Г. Троцко). Проблема контролю на-

вчальних досягнень знайшла відображення також у працях російських учених, зокрема В. Харламова. Організація контролю за навчальною діяльністю учнів початкової школи стала предметом вивчення О. Савченко.

Слід зазначити, що більшість дослідників визначає компонентами контролю перевірку (виявлення знань, умінь, навичок) та облік (фіксацію результатів оцінювання у вигляді балів) у шкільній документації.

Мета статті – розкрити досвід, накопичений у народних школах України у другій половині XIX ст., яке характеризується перебудовою системи народної освіти в цілому і початкової зокрема щодо обліку результатів навчальних досягнень учнів.

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що у зазначений період всі типи народної школи у своїй роботі керувалися певними документами, які детально регламентували питання контролю навчальної діяльності учнів та визначали документи обліку й фіксації результатів (табл. 1).

Таблиця 1

Основні нормативні документи та їх зміст щодо обліку результатів навчальних досягнень учнів народних шкіл України у другій половині XIX ст.

Нормативний документ	*Основний зміст*
Правила іспитів у повітових училищах і гімназіях, 1837–1846 рр.	установлено умови видання атестатів
Положення про початкові народні училища, 1864 р.	установлено єдині вимоги до проведення перевідних та випускних іспитів (термін, хід, перелік предметів для випускних іспитів та форми їх проведення (письмова, усна), завдання, склад комісії, вимоги до документації іспитів)
Правила для надання свідоцтв про знання курсу початкового училища особам, які бажають при відбуванні військової повинності скористатися пільгами, встановленими пунктом 4 статті 56 Статуту про військову повинність, 1874–1885 рр.	уточнено умови проведення лише випускних іспитів (коло шкіл, які мають право випуску учнів, термін їх проведення, склад екзаменаційної комісії, предмети, які підлягали перевірці, вимоги до завдань, форми і послідовність проведення іспитів, перелік звітної документації, вимоги до присутніх на іспиті)
Інструкція для двокласних і однокласних училищ Міністерства народної освіти, 1875 р.	уведено видачу свідоцтв про закінчення однокласного чи двокласного училища хлопцям і дівчатам

Але, по-перше, ці документи стосувалися лише двох його видів – попереднього (у тих початкових навчальних закладах, де існували вступні іспити) і підсумкового (умови й вимоги випускних іспитів були встановлені для всіх типів народної школи, перевідних – тільки в повітових, міських за "Положенням …" 1872 р. і в ремісничих училищах).

По-друге, затверджувалися вони у різні періоди, і тому поява таких регламентних документів відбувалася не обов'язково відразу після створення нового типу початкових навчальних закладів.

Що стосується поточного контролю, то слід зазначити, що основним документом, призначеним для реєстрації його результатів у нижчих навчальних закладах, був класний журнал, передбачений статутом 1828 р., "Інструкціями…" для "зразкових" і міських училищ та "Правилами про іспити учнів ремісничих училищ…", у якому викладачі відзначали оцінки, одержані вихованцями, відсутніх на заняттях, а також те, що було викладено на кожному уроці. У міських училищах, окрім того, існував і так званий "штрафний" журнал для запису провин учнів; у ремісничих училищах також використовувалося два журнали: у першому відповідні записи робили викладачі загальноосвітніх дисциплін, а в другому – керівник практичних робіт у майстернях (майстер); у тому випадку, коли майстер був неграмотним, останній журнал доручалося вести одному з учителів загальноосвітніх предметів "під диктовку майстра" [2, с. 1596].

З плином часу була запроваджена практика, згідно з якою вчителі початкових шкіл, підпорядкованих повітовій училищній раді, зобов'язувалися після завершення навчання подавати класні журнали до цієї ради, а остання використовувала їх, складаючи щорічний звіт. Про це, наприклад, свідчать архівні дані про роботу навчальних закладів Валківського повіту Харківської губернії [6, арк. 5].

Другим документом поточного контролю був учнівський щоденник, але використовувався він лише в окремих типах народної школи.

Так, згідно з "Інструкцією для міських училищ за положенням з 1 травня 1872 року", такий документ міг застосовуватися у цих навчальних закладах, якщо педагогічна рада визнає це доцільним: "Для запису домашніх завдань у старших відділеннях 1-го класу і у всіх відділеннях наступних класів можуть бути введені щоденники, подібні тим, які існують у середніх навчальних закладах" [2, с. 1595]. Оскільки "Інструкція…" не містила більше ніяких інших указівок щодо щоденника, розглянемо його призначення у середніх навчальних закладах, за прикладом яких цей документ міг упроваджуватися у практику роботи міських училищ.

У гімназіях, прогімназіях і реальних училищах щоденник ("зошит для записування учнями уроків"), згідно з циркуляром по Міністерству народної освіти, почав використовуватися з 1872 р. і призначався для того, щоб "надати батькам можливість щоденно слідкувати за уроками, які призначаються упродовж тижня їх дітям". Одночасно в циркулярі підкреслювалося, що в цих "зошитах усе повинно записуватися самими учнями, а самі зошити, з належним підписом в означеному місці батьків, повинні щотижнево по понеділках подаватися класному наставнику". Отже, в середніх навчальних закладах, а згодом і в міських училищах щоденник спершу призначався для того, щоб вихованці записували в ньому завдання, призначені для виконання вдома, а батьки мали можливість контролювати виконання цих завдань.

Однак уже незабаром функції щоденника розширилися, про що, наприклад, свідчать звіти класних наставників харківських гімназій: у них почали з'являтися повідомлення батькам про успіхи і поведінку їх дітей,

провини і вади характеру; у разі необхідності за допомогою щоденника батьки запрошувалися до навчального закладу для обговорення спільних заходів педагогічного і батьківського впливу на особистість дитини тощо.

В урядових і міністерських документах, які регламентували діяльність повітових училищ, ніяких посилань на щоденник не містилося, однак, незважаючи на це, в частині з них вони все-таки використовувалися. Ініціатором їх упровадження виявилися педагогічні колективи цих навчальних закладів, а перші відомості про їх застосування належать до періоду, який передував міністерському циркуляру про "зошити для записування учнями уроків" у гімназіях, прогімназіях та реальних училищах.

Про це свідчить одне з повідомлень про роботу початкових навчальних закладів, надруковане в "Журналі для батьків" 1865 р.: "З метою поліпшення успіхів учнів повітових училищ члени ради ухвалили: …запровадити зошити, до яких кожний викладач заносив би відмітки про старанність учня одразу після перевірки його знань. У цих зошитах штатний доглядач і викладачі будуть відмічати свої зауваження, якщо визнають це за потрібне, стосовно поведінки учня, його здібностей, успіхів тощо. У цих же зошитах слід повідомляти батькам, що вони можуть звертатися до викладачів за порадами щодо заходів, спрямованих на виправлення поведінки й успіхів дітей" [5, с. 92].

Отже, щоденник як документ реєстрації результатів поточного контролю навчальної діяльності учнів у досліджуваний період існував у міських за "Положенням…" 1872 р. і подекуди в повітових училищах. Що ж до інших типів народної школи, то нами не знайдено жодних даних про застосування в них документів такого виду.

Результати періодичного контролю навчальної діяльності учнів у повітових, міських та ремісничих училищах реєструвалися у спеціальних відомостях, які у першому зазначеному типі початкових навчальних закладів складалися вчителями щомісячно, а у двох останніх – чотири рази на рік.

У цих відомостях відзначалися успіхи в навчанні, виявлені вихованцями за минулий період, та кількість пропущених уроків; у повітових училищах, окрім того, кожний із викладачів оцінював також "старанність, здібності і поведінку" учнів, і всі ці показники, як зазначав параграф 99 статуту 1828 р., бралися штатним доглядачем "до уваги при переведенні учнів у старші класи та при наданні тим, хто завершує курс, належних їм свідоцтв" [4, с. 30–31].

На відміну від повітових училищ, у міських та ремісничих оцінка з поведінки визначалася педагогічною радою, а старанність та здібності, як окремі складові навчальної діяльності підлітків, не оцінювалися.

Оцінювання успіхів, виявлених учнями впродовж відповідного періоду, здійснювалося викладачами на підставі поточних оцінок, хоч учителям міських за "Положенням…" 1872 р. училищ у цьому плані і надавалися певні поради: "Виставлені у класних журналах за окремі відповіді учня відмітки не завжди є показником його знань або успіхів, а оцінюють, у першу чергу, виконання уроку учнем, тому можуть мати значення заохочення за старанність або осуду за лінощі та неохайність… Відмітки ж, які ста-

вляться за чверть року, …мають інший характер: вони визначають результат занять учня, отже, рівень знань, набутих ним у цей період часу, і залежать, у першу чергу, від того, у якому напрямку – до кращого або гіршого – спостерігався рух успіхів учня” [2, с. 1596–1597].

У міських та ремісничих училищах оцінки, одержані за чверть, разом із “зауваженнями педагогічної ради” заносились також до “особливого білета”, тобто табеля, який видавався кожному з вихованців для ознайомлення з ним батьків або опікунів [2, с. 1595–1596]. Водночас у парафіяльних та “зразкових” училищах, церковнопарафіяльних школах та школах грамоти ніяких документів, аналогічних табелю, не існувало (як і четвертних або місячних училищних відомостей). Що ж до повітових училищ, то, з одного боку, історико-педагогічна література містить дані про використання табеля у практиці роботи навчальних закладів цього типу, але з іншого – його наявність не регламентувалася жодними міністерськими документами, про що, наприклад, безпосередньо свідчить постанова педагогічної ради Бєлгородського повітового училища (Харківський навчальний округ) щодо запровадження “щомісячних повідомлень батькам малоуспішних учнів відомостей про їх успіхи та поведінку з тим, щоб батьки звертали більше уваги на їх домашні заняття” [5, с. 92].

Отже, розглянувши засоби поточного і періодичного контролю у початкових навчальних закладах, дійшли таких висновків.

Документами, у яких реєструвалися оцінки, одержані в процесі поточного контролю, були класні журнали; у міських за “Положенням…” 1872 р. училищах і в частині повітових існували і щоденники (“зошити для записування уроків”). Результати періодичного контролю у повітових, міських та ремісничих училищах заносилися до “спеціальних відомостей”, а у двох останніх типах навчальних закладів, окрім того, – і до “особливого білета”, тобто табеля, який видавався вихованцям для ознайомлення з ним батьків, що видно з табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика документів поточного та періодичного контролю у початкових навчальних закладах України другої половини XIX ст.

ДОКУМЕНТ	*Типи закладів*						
	Парафіяльні училища	Повітові училища	“Зразкові училища”	Міські училища	Церковно-парафіяльні школи	Школи грамоти	Нижчі ремісничі училища
документи для реєстрації поточних оцінок							
класні журнали	+	+	+	+	+	+	+
щоденники		+ (у деяких)		+			
документи для реєстрації підсумкових оцінок							
спеціальні “відомості”		+		+			+
“особливий білет” – табель				+			+

Що ж до підсумкового контролю, то правила випускних іспитів були встановлені для всіх типів народної школи, а перевідних – лише для повітових, міських за "Положенням…" 1872 р. та ремісничих училищ. В інших же початкових навчальних закладах (зокрема, у парафіяльних училищах, церковнопарафіяльних школах та школах грамоти) вони здійснювалися на основі сталої практики вчителями або членами повітових чи єпархіальних училищних рад.

Головною умовою переведення учнів до старших класів та надання атестатів випускникам слугував "середній вивід", який повинен бути не менше ніж 3; з окремих предметів допускалась наявність двійок, а з деяких – навіть одиниць. Разом з тим ст. 15 "Правил…" зазначала: "Якщо учень, який одержав …в остаточному середньому виводі не менше ніж "3", має із закону Божого, російської мови або арифметики "1", то він не удостоюється переводу або одержання атестата".

Після завершення всіх іспитів штатний доглядач вносив на розгляд педагогічної ради пропозиції щодо остаточних оцінок кожного учня з курсу кожного предмета, які, з одного боку, враховували успіхи учнів упродовж навчального року ("вивід середніх чисел із щомісячних оцінок викладачів"), а з іншого – відповіді на іспиті. Далі для кожного учня обчислювався "середній вивід", який слугував критерієм для переведення до наступного класу або удостоєння атестата і становив середнє арифметичне оцінок з усіх предметів.

Перші відомості про упровадження свідоцтв випускникам початкових шкіл з'являються лише на початку 60-х рр. XIX ст., і ініціатива в цьому питанні належала не Міністерству народної освіти, а губернським директорам училищ. При цьому підкреслимо, що вимоги для одержання свідоцтв були нерівнозначними. В одних місцевостях вони надавалися тільки за умови "задовільного знання курсу …парафіяльних училищ", а в інших, як наприклад, в Олександрівському повіті Катеринославської губернії, де працював М. Корф, їх отримували всі без винятку вихованці, які завершили навчання (щоправда, "без зазначення успіхів у навчанні"). Але в результаті ця різниця не мала особливого значення, оскільки свідоцтво про завершення курсу початкової школи у той час не надавало ніяких пільг чи переваг їх власникам [1, с. 14].

Після іспиту екзаменаційний список і протокол із висновком комісії надсилалися до повітової училищної ради, яка на їх підставі виготовляла свідоцтва.

Ці правила, уведені в дію 1874 р. "у вигляді досліду", з часом зазнали деяких змін і доповнень. По-перше, на початку 1880-х рр. міністр народної освіти дозволив складати випускні іспити не тільки юнакам, а й дівчатам. Маючи задовільний результат іспиту, вони також почали одержувати свідоцтва із зазначенням місця і часу навчання та успіхів, виявлених за кожним із предметів.

При цьому слід зазначити, що у зразкових однокласних училищах правила мало чим відрізнялися від установлених для парафіяльних учи-

лищ. Так, §34 “Інструкції…” взагалі проголошував, що “особам чоловічої статі, які завершили курс в однокласних училищах, іспит здійснюється і свідоцтва видаються за правилами, виданими Міністерством народної освіти 15 жовтня 1874 року” для парафіяльних училищ [3, с. 1701].

Що ж до двокласних “зразкових”, то, по-перше, склад екзаменаційної комісії у них дещо відрізнявся від рекомендованого для парафіяльних училищ (до нього входили законовчитель і всі вчителі, а також почесний блюститель, “якщо такий є”; крім того, надалі було визнано за доцільне, щоб на іспиті, “по можливості”, був присутнім і інспектор народних училищ) [3, с. 1701]. По-друге, із самого початку правила дозволяли надавати після завершення курсу відповідні свідоцтва і дівчатам (як у однокласних, так і в двокласних училищах). По-третє, остаточний висновок про надання свідоцтв на підставі екзаменаційного списку і протоколу екзаменаційної комісії надавала не повітова училищна рада, а інспектор народних училищ, оскільки саме йому були підпорядковані ці навчальні заклади. У всьому ж іншому правила випускних іспитів у двокласних “зразкових” училищах зберігалися зі встановленими раніше для парафіяльних.

Відповідно до встановлених правил, підставою для надання атестатів або свідоцтв випускникам усіх типів народної школи слугували результати іспитів. Окрім того, в повітових, міських і ремісничих училищах до уваги бралися і річні оцінки, які в першому з цих навчальних закладів становили середньоарифметичне число із щомісячних оцінок, а в двох останніх визначалися шляхом оцінки динаміки успіхів вихованців у період від першої чверті навчального року до останньої, що видно з табл. 3.

Таблиця 3

Підстави для надання атестатів або свідоцтв випускникам усіх типів народної школи України у другій половині XIX ст.

Підстава	Тип народної школи						
	Парафіяльні училища	Повітові училища	“Зразкові” училища	Міські училища	Церковно-парафіяльні школи	Школи грамоти	Нижчі ремісничі училища
Іспит	+	+	+	+	+	+	+
Річна оцінка		+ (середнє арифметичне число із щомісячних оцінок)		+ (динаміка успіхів учня – оцінка за чверть)			+ (динаміка успіхів учня – оцінка за чверть)

Висновки. Аналіз історико-педагогічної літератури та архівних матеріалів дозволив виявити, що в другій половині XIX ст. всі типи народної школи у своїй роботі керувалися певними документами, які регламентували питання контролю навчальної діяльності учнів, але стосувалися вони лише двох його видів: попереднього і підсумкового. Питання поточного і періодичного контролів, на відміну від цього, залишалися поза увагою Мі-

ністерства народної освіти і опрацьовувалися тільки окремими фахівцями, які час від часу надавали конкретні рекомендації вчителям у періодичних педагогічних виданнях.

Література

1. Извлечение из отчетов гг. директоров училищ Воронежской и Орловской губерний // Журнал для родителей и наставников. – 1864. – Т. 2. – № 14. – Отд. 3. – С. 12–14.
2. Инструкция для городских училищ по положению 31 мая 1872 г. // Фальборк Г. Настольная книга по народному образованию / Г. Фальборк, В. Чарнолуский. – СПб. : Тип. Б.М. Вольфа, 1904. – Т. 3. – С. 1589–1613.
3. Инструкция для двухклассных и одноклассных сельских училищ Министерства народного просвещения // Фальборк Г. Настольная книга по народному образованию / Г. Фальборк, В. Чарнолуский. – СПб. : Тип. Б.М. Вольфа, 1904. – Т. 3. – С. 1697–1705.
4. Правила испытания в уездных училищах и гимназиях // Журнал Министерства народного просвещения. – 1837. – Ч. 13. – Отд. 1. – С. XXX–XXXVII.
5. Собрание учителей Пермских уездных и приходских училищ // Журнал для родителей и наставников. – 1865. – Т. 4. – № 21. – Отд.: "Смесь и известия". – С. 92–93.
6. Фонд 636. "Валковский уездный училищный совет". – 1886. – Оп. 1. – № 41: "Дело о классных журналах народных школ Валковского уезда Харьковской губернии". – 16 арк.

РОЗУМНА Т.С.

ДІАЛОГ ЯК ФОРМА ІНТЕРАКТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У сучасній Україні йде становлення нової системи освіти, орієнтованої на вступ до світового освітнього простору. Цей процес супроводжується постійними інноваційними змінами у педагогічній теорії та практиці навчально-виховного процесу, а отже, і в системі сучасної освіти. Зміст освіти збагачується новими процесуальними вміннями, розвитком здібностей оперувати інформацією, творчим вирішенням проблем, акцентом на індивідуалізацію освітніх програм. А отже, найважливішою складовою педагогічного процесу стає інтерактивна взаємодія педагога з учнями, яка саме впроваджує особистісно орієнтований підхід у навчанні.

Білоруський науковець С. Кашлєв під інтерактивною взаємодією розуміє підсилену цілеспрямовану діяльність педагога та учнів з організації взаємодії між собою з метою розвитку [3, с. 21].

На думку Л. Павлової, інтерактивна взаємодія – це суб'єкт-суб'єктне комунікативне поле, організоване в освітньому просторі школи, що стимулює потреби його учасників (і дітей, і педагогів) до самоактуалізації та самореалізації здібностей і можливостей [5, с. 3].

Специфіка інтерактивної взаємодії, з погляду Л. Павлової, полягає в тому, що вона являє собою особливе комунікативне поле, у якому суб'єкти, що взаємодіють, спілкуються в режимі діалогу. Діалог у цьому випадку є засобом пізнання дійсності й особливим середовищем розвитку, що забезпечує суб'єктно-смислове поле спілкування, рефлексію та саморефлексію, самореалізацію особистості.